

Josef Govrin

Egyszerre csak egy lépés

Izraeli–magyar kapcsolatok, 1967–1989

Josef Govrin vezette az izraeli külügyminisztérium Kelet-Európa Főosztályát (1976–1985), Izrael Állam romániai nagykövete volt (1985–1989), dolgozott a külügyminisztérium helyettes államtitkáraként (1989–1993), majd Izrael Állam Ausztriába, Szlovéniába, Szlovákiába és az ENSZ-hez akkreditált nagyköveteként (1993–1995). 1996-os nyugdíjba vonulása óta a Jeruzsálemi Héber Egyetem kutatója. Legutóbbi könyve az „Izraeli–román kapcsolatok a Ceaușescu-korszak végén” címet viseli. Jelen tanulmány, amely a The Israel Journal of Foreign Affairs 2007/5767-es számában jelent meg, az Izrael és a kelet-európai államok közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételével foglalkozó könyvnek egyik fejezete.

A hatnapos háborút követően Magyarország szovjet nyomásra csatlakozott a többi kelet-európai szatellitállam 1967. június 12-én hozott döntéséhez, és megszakította a diplomáciai kapcsolatot Izraellel, amit ezen országok közül egyedül Románia tartott fenn vele továbbra is. Magyarország ugyanakkor, ellentétben Lengyelországgal, Csehszlovákiával és a Szovjetunióval, a megszakított diplomáciai viszony ellenére ezután is működtette kereskedelmi kapcsolatát Izraellel. Emellett a magyarországi Izrael-ellenes propaganda jóval kevésbé volt éles, mint amit szövetségesei folytattak. Ezzel együtt az ENSZ-ben Magyarország általában a kommunista blokkal együtt szavazott, támogatva minden olyan Izrael-ellenes határozatot, melyet akár a Szovjetunió, akár az arab államok terjesztettek be. Évekkel később Magyarország lett a blokk első olyan állama, amely újra felvette a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel.

A Magyarország és Izrael közti viszony 1948 és 1967 között alapvetően fagyos volt, amit David Giladi, a budapesti izraeli

követség utolsó hivatalos ügyvivője is tanúsít. Ez két rövid időszak kivételével folyamatosan így volt. Az első szakasz az volt, amikor függetlenségének első éveiben a Szovjetunió által vezetett kommunista tömb országai egyhangúlag *de jure* elismerték a zsidó államot, és mind politikailag, mind katonailag támogatták. A második kivételes időszakot Magyarország 1956-os rövid liberális forradalma jelentette.

Izrael számára a diplomáciai kapcsolatok Magyarországgal történő felvételét követően a legfontosabb az volt, hogy a magyarországi zsidók ezrei számára biztosítsák a jogot az Izraelbe való kivándorláshoz. A magyarok ebbe nem egyeztek bele, mondván, hogy Magyarországon nincs antiszemitizmus, és a zsidó állampolgárok integrálódtak a magyar társadalomba. Ennek ellenére sok ezer zsidó megkapta a kivándorlási engedélyt azzal a feltétellel, hogy Jeruzsálem is lehetővé teszi a magyar származású izraeli zsidók számára a Magyarországra való visszatérést. A többi szovjet szatellitállammal összehasonlítva

(kivéve a Ceaușescu-korszak Romániáját) a magyarországi zsidók viszonylag szabadon intézhették közösségi ügyeiket. Budapesten még rabbiképző szeminárium is működhetett – ez volt az egyetlen az egész szovjet blokkban! –, és volt egy zsidó középiskola is.

Magyarország volt az első kommunista állam, amely még 1949-ben kereskedelmi megállapodást írt alá Izraellel. Bár az egyezmény jelentős áruforgalmat tett volna lehetővé, a főképp izraeli oldalon fellépő problémák miatt az ebben rejlő lehetőségeket nem sikerült teljesen mértékben kihasználni. A következő években több más kereskedelmi egyezményt is aláírtak, de ezek jóval kevésbé voltak ambiciózusak. A diplomáciai képviselőt mindkét országban nagykövetség szintű volt. A diplomáciai kapcsolatok megszakításáig Budapesten az izraeli nagykövetséget akkreditált képviselő vezette.

A Szovjetunióban a nyolcvanas években gyakori változásokra került sor Leonid Brezsnyev (1982), Jurij Andropov (1984) és Konsztantyin Csernyenko (1985) halálának idején. Ezeket az eseményeket követően 1985-ben Mihail Gorbacsov került hatalomra, és hamarosan a reformok – a *glasznosztj* és a *peresztrojka* – első számú vezetője lett. E törekvések teljes mértékben összhangban voltak Kádár János magyar vezető liberális gazdaság- és belpolitikájával. Ennek köszönhetően csökkent Magyarország függősége a Szovjetuniótól, és kiszélesíthette a kapcsolatait a nyugati országokkal. Ebbe beletartozott az Izraellel meglévő kapcsolatok korábban sosem látott mértékű elmélyítése is a gazdaság, a kereskedelem, a sport, a turizmus és a kultúra területén.

Magyarország – Gorbacsov beleegyezésével – elfogadta Izrael kezdeményezését a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére.

Kezdetként 1987. szeptember 14-én aláírtak egy megállapodást arról, hogy érdek-képviselői irodát nyitnak Budapesten és Tel-Avivban. Ezek az irodák az őket befogadó külföldi nagykövetségek védnöksége alatt működtek. Izrael budapesti irodája a svájci, Magyarország tel-avivi irodája pedig a svéd nagykövetségen volt. Két évvel később sor került a két ország közti teljes értékű diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére.

A Szovjetunióban lezajló gazdasági, társadalmi és diplomáciai változásokkal, valamint Magyarországnak a nyugati országokkal és Izraellel való diplomáciai kapcsolatai élénkítésére tett erőfeszítéseivel a háttérben, a két ország közti kétoldalú kapcsolatok felvételét az 1980-as években kezdeményezték, a két kormány jóváhagyásával. Ez igen különlegesnek számított a kommunista blokk országaiban, és egyben alapot teremtett a továbblépésre is, további két szakaszban – az érdek-képviselői irodák megnyitásával, majd pedig a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételével. A három szakasz 1983-tól 1989-ig tartott.

Első szakasz: főbb mérföldkövek a Magyarország és Izrael közötti kétoldalú kapcsolatokban, 1983–1985

– A Bank of Israel és a Magyar Nemzeti Bank 1983. július 1-jén egyezményt írt alá arról, hogy a kétoldalú kereskedelem fejlesztése érdekében kölcsönösen hiteleket biztosítanak, és megkezdik az előkészületeket a kétoldalú gazdasági kapcsolatok kiépítésére.

– Magyarországon hetvenezer példányban megjelent egy átfogó igényű *Jeruzsálem* című könyv, melynek szerzője Rapsányi László, illusztrátora pedig Jossi Stern jeruzsálemi festő volt. A szerző a

könyv megjelenése előtt az izraeli külügyminisztérium vendégeként látogatott el Izraelbe. A mű remek, kiegyensúlyozott portrét adott a három világvallás városának mindennapi életéről, érzékeltetve Jeruzsálem történelmi és vallási jelentőségét.

– 1983-ban Mose Sanbar, a Bank of Israel korábbi igazgatója kezdeményezésére és az izraeli külügyminisztérium támogatásával létrejött egy civil szervezet az izraeli–magyar kapcsolatok fejlesztésére. Nem sokkal később Gosztonyi János volt oktatási államtitkárnak, ekkor a Budapesten működő Magyarok Világszövetsége főtitkárának meghívására Sanbar ellátogatott Magyarországra. Budapesten átadta a gazdasági minisztériumnak a Bank of Israel üzenetét, hogy szélesíteni kívánja a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokat. Az izraeli külügyminisztérium javaslatára egy sor kérdést vetett fel a két ország közti tudományos és kulturális kapcsolatok fejlesztését illetően is.

– Három izraeli író – Ben Zion Tomer, az Izraeli Írószövetség elnöke, Asher Reich, a héber nyelvű *Moznajim* folyóirat szerkesztője és Itamar Jaoz Keszt költő – utazott Magyarországra, hogy tárgyaljanak az Európa Kiadó vezetőjével. A látogatásra annak eredményeként került sor, hogy a három író megállapodott az Európa Kiadóval: magyar nyelven a modern izraeli költészet antológiáját és héberül pedig egy magyar költészeti antológiát jelentetnek meg. Utazásukat az izraeli külügyminisztérium és a Cionista Világszervezet finanszírozta.

– Kulcsfontosságú egyezmény született a magyar állam és a Jad Vasem között a holokauszt időszakára és a magyar zsidóság történetére vonatkozó levéltári anyagok cseréjéről. Az egyezmény lehetővé tette a Jad Vasem kutatói számára, hogy a számukra korábban hozzáférhetetlen levéltári anyagokról is másolatot készítsenek.

A két ország történészei kölcsönösen látogatást tettek egymásnál, hogy megvitassák a holokauszt historiográfiáját. A magyar zsidó közösség vezetői első alkalommal látogattak el Izraelbe, hogy részt vegyenek a magyar származású zsidók Jeruzsálemben megrendezett nemzetközi konferenciáján.

– 1984 végén hivatalos magyar delegáció utazott Tel-Avivba a Bet Hatefutsoth (a zsidó diaszpóra múzeuma) magyar zsidóságról szóló kiállításának megnyitójára. A kiállított tárgyak többsége a Magyar Nemzeti Múzeumból és a budapesti Zsidó Múzeumból származott.

– A magyar hatóságok jelentősen megkönnyítették az izraeli állampolgárok úgy üzleti, mint magáncélból történő magyarországi beutazását. Ettől kezdve az izraeli állampolgárok akár az Európában működő magyar diplomáciai képviseleteken, akár helyben, a Magyarországra történő belépéskor megkaphatták a vízumot. Így jelentősen erősödött az Izraelből Magyarországra irányuló turizmus csakúgy, mint a két ország közti üzleti együttműködés.

– 1985 februárjában a Zsidó Világkongresszus delegációja Magyarországra látogatott, és hivatalos tisztviselőkkel is találkozott. A delegációt elkísérte Mose Gilboa, az izraeli külügyminisztérium diaszpóraosztályának vezetője, aki aktív szerepet játszott az Izrael és Magyarország, illetve a Magyarország és a világ zsidósága közti kapcsolatok fejlesztése érdekében folytatott minden tárgyaláson. A két ország közti diplomáciai kapcsolatok megszakítása óta ez volt az első alkalom, hogy izraeli külügyminisztériumi osztályvezető hivatalos minőségben Magyarországon járt.

– Magyarország 1985 májusában első alkalommal vett részt a Jeruzsálemi Nemzetközi Könyvvásáron. Az esemény részeként Rapcsányi László, a *Jeruzsálem* című

könyv magyar szerzője Szenes Hanna-díjban részesült.

Ezek és más lépések alapot teremtettek a gazdaság, a kereskedelem, a kultúra, a turizmus, a tudomány és a magyarországi zsidó közösséggel ápoltság viszony területére kiterjedő kétoldalú kapcsolatok megújítására. Minderre hivatalos diplomáciai kapcsolatok hiányában került sor – az újrafelvételt követően a kapcsolatok minden területen tovább erősödtek.

Második szakasz: az érdekvépviseleti irodák megnyitásával kapcsolatos diplomáciai lépések

Az ENSZ közgyűlésén, 1985 szeptemberében Jichak Samir miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter – az izraeli külügyminisztérium kezdeményezésére – tárgyalt dr. Várkonyi Péter magyar külügyminiszterrel. A kapcsolatok megszakítása óta ez volt az első találkozó a két ország külügyminiszterei között. Mindketten méltatták a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, és kifejezték reményüket ezek további erősítésére. Noha a találkozó jóindulatú légkörben zajlott, a magyar külügyminiszter igen óvatosan fogalmazott a diplomáciai kapcsolatok közeljövőben történő újrafelvételének lehetőségével kapcsolatban. Érvelése szerint ennek oka mindenekelőtt Magyarország azon „érzékenysége” vezethető vissza, hogy meg kell felelnie a szovjet blokk országaira vonatkozó azon kötelezettségnek, hogy nem lehetnek diplomáciai kapcsolatai Izraellel. Másik okként Magyarország ahhoz kötötte a kapcsolatok megújítását, hogy eredmény szülessen az Izrael és szomszédai közti békefolyamatban, mégpedig egy olyan nemzetközi konferencián, amelyen a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Izrael és a Palesztin Fel-

szabadítási Szervezet is részt venne. Ennek ellenére nyitva hagyta a lehetőséget, amikor megígérte, hogy „ha esélyt látunk az általános javulásra, akkor én javasolni fogom ezt a lépést”.

Ugyancsak az ENSZ közgyűlésén 1986 szeptemberében újabb találkozóra került sor a két külügyminiszter, Samir és Várkonyi között. A megbeszéléseket „kiemelkedően meleg és barátságos légkör” jellemezte. A magyar külügyminiszter megkérdezte izraeli kollégája véleményét egy olyan nemzetközi konferencia összehívásáról, amelyen megtárgyalnák az arab–izraeli konfliktus lehetséges megoldásait. A következő választ kapta: „A közvetlen tárgyalásokban hiszünk.” A beszélgetés ezután gyorsan áterelődött a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére. Samir felvetette, hogy Magyarország Lengyelországot tekinthetné mintának az előrehaladás terén (azaz nyissanak kétoldalú érdekvépviseleti irodákat), amiről azt mondta, hogy „nem ideális példa, de járható út”. Az izraeli külügyminisztérium helyettes államtitkára, Hanan Bar-Or, aki ugyancsak jelen volt a tárgyaláson, indítványozta, hogy nyissanak főkonzulok által vezetett konzulátusokat, ahogy akkoriban ez Magyarország és Spanyolország között működött. Várkonyi azt válaszolta, hogy „készek megvitatni a felvetett javaslatokat”, azt azonban nem konkretizálta, hogy a kapcsolattartás hogyan és milyen diplomáciai szinten folytatódik majd.

Amíg Izrael bukaresti nagykövetségént szolgáltam, számos alkalommal beszélgettem magyar partneremmel, Szűts Pál nagykövettel Izrael és Magyarország kapcsolatáról. Megkértek, hogy adjak át Szűts Pálnak egy a magyar külügyminiszternek szóló levelet Simon Peresz újonnan kinevezett miniszterelnök-helyettestől és külügyminisztertől. A levélben a következők szerepeltek:

„Természetesen felhívták a figyelmemet országaink külügyminisztereinek New York-i találkozására. Most, hogy megkezdtem a munkát Izrael külügyminisztereként, az a véleményem, hogy talán itt az idő megvitatni a találkozó során elhangzott javaslatokat az országaink közti diplomáciai kapcsolat újrafelvételéről. Ahogy bizonyára Ön is emlékszik, a két külügyminiszter felvetette, hogy nyissunk főkonzulátusokat vagy érdek-képviseleti irodákat. Ami engem illet, úgy gondolom, hogy biztosan lehetséges megvalósítani a főkonzulátusok nyitását, tekintettel a Magyarországra utazó izraeli turisták növekvő számára. Ha érdekesnek találja a javaslatot, természetesen készen állunk megvitatni a megvalósításhoz szükséges lépéseket egy Ön által javasolt helyszínen.”

Az izraeli–magyar kapcsolatok kérdéséről Szűtsessel folytatott beszélgetésből (néhány nappal azelőtt, hogy megkaptam Peresz levelét) világossá vált számomra, hogy a magyar vezetők a kérdés megvitatása után úgy döntöttek, hogy „lépésről lépésre” haladnak. Véleménye szerint az időpont nem volt megfelelő a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére, mégpedig két okból. Először is tartottak az ország gazdasága számára fontos arab piacok elvesztésétől. Másodszor, félték a feszültségektől, amelyeket egy ilyen lépés „családon belül” gerjeszthet. Ráadásul ilyen jellegű feszültségek már eleve léteztek, és a konzervatív kommunisták erősen kritikusak voltak a „szocializmus magyar útjával” kapcsolatban. Mindezek miatt egy ilyen döntő jelentőségű lépésre csak a „Nagy Testvér” beleegyezésével kerülhetett sor. Ennek fényében azt javasoltam Peresznek, hogy halassa el levele elküldését, és javaslatomat el is fogadták.

Az „egyszerre csak egy lépés” melletti döntés egyértelműen mutatta a dilemmát,

mellyel a magyar vezetésnek szembe kellett néznie. Egyfelől félték az arab országok dühös reakcióitól, amely a magyar külkereskedelemnek okozott komoly károkban manifesztálódhatott volna, ha Magyarország megszegi a kommunista blokkon belüli konszenzust arról, hogy Izraellel nem lehet diplomáciai kapcsolat. Emellett félték a Szovjetunióval való konfrontációtól is.

Másfelől viszont formális diplomáciai kapcsolatok kiépítése nélkül hogyan tudná Magyarország kiszélesíteni gazdasági és kulturális kapcsolatait Izraellel, és fejleszteni a turizmust? Egy ilyen lépés már önmagában is javítaná Magyarország megítélését a Nyugaton és az Egyesült Államokban működő zsidó szervezetek körében, ami régi célja volt a magyar vezetésnek.

Ez a dilemma látványosan megjelent Szűrös Mátyásnak, az MSZMP KB külügyi titkárának egyik rádióinterjújában, amikor arra kérdésre, hogy „Várható-e diplomáciai kapcsolatok létesítése Magyarország és Izrael között?”, a következőt válaszolta:

„Annak mérlegelésekor, hogy megújítjuk-e a diplomáciai kapcsolatokat, figyelembe kell vennünk azokat az okokat is, amelyek a kapcsolatok megszakadásához vezettek. Ennek a kérdésnek, amely részletes választ igényel, egyaránt vannak történelmi és humanitárius összetevői is. Az egyik ilyen, hogy az arab államokkal meglévő intenzív kapcsolataink hosszú távúak. A másik, hogy országunkban növekszik az érdeklődés Izrael ősi kultúrája és újabb kulturális, történelmi és művészeti eredményei iránt... Több, mint kétszáz ezer izraeli állampolgár beszél magyarul, sokan még magyar állampolgárságukat is megtartották. Így az elmúlt években is megmaradtak az őket szülőföldjükhöz és itt élő rokonaikhoz fűző kapcsok. Tisztában vagyunk vele, hogy jelen körülmények között a kulturális,

humanitárius és gazdasági kapcsolatokról fakadó konzuli problémák többségét csak nehezen lehet megoldani. Egyértelműen érdekelték vagyunk abban, hogy kielégítő megoldást találjunk ezekre a problémákra, és ahogy említettem, érdekeinket tisztességesen képviselve és fenntartva fejlesszük gazdasági kapcsolatainkat. De szeretném hangsúlyozni, hogy csak ezekről a megfontolásokról beszélünk, és nem a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről.”

A probléma megoldásának szándéka arra indította a magyar vezetést, hogy személyesen Gorbacsovval konzultáljanak a kérdéstről. Így Grósz Károly miniszterelnök Moszkvába utazott, hazatérése után pedig arról számolt be, hogy pozitív választ kapott Gorbacsovtól. Elutazása előtt Grósz elmondta a Zsidó Világkongresszus elnökének, Edgar Bronfmannak, aki 1987 júliusában a magyar kormány meghívására Magyarországon járt, hogy támogatja a hivatalos kapcsolatok felvételét Izraellel. Ezzel együtt, mint mondta, Magyarország ezt egyedül képtelen megtenni. Grósz szerint ehhez a szovjet blokkban született döntésre van szükség. Megjegyezte, hogy konzultál Gorbacsovval a kérdéstről annak érdekében, hogy megértse, miről tárgyaltak a szovjet és izraeli képviselők, amikor arról volt szó, hogy konzuli képviseleteket nyitnának, amelyek a kapcsolatok újrafelvételének eszközei lehetnének. Hozzátette, hogy hamarosan (azaz miután hazaérkezik Moszkvából) tudni fogják, befolyásolják-e majd ezek az intézkedések (a szovjetek lépései Izrael felé) a magyar–izraeli kapcsolatokat, és ha igen, hogyan.

Miután megkapták a szovjet jóváhagyást, Magyarország (a tel-avivi svéd nagykövetségen keresztül) javasolta, hogy titokban találkozzanak Izrael képviselőivel Bécsben 1987. augusztus 9–12. között a két ország közti diplomáciai kapcsolatok

újrafelvételének megvitatására. Izrael ebbe azonnal beleegyezett. Ezeken a tárgyalásokon Izraelt a külügyminisztérium helyettes államtitkára, Jesajahu Anug képviselte, míg Magyarországot Görög János, a külügyminisztérium nemzetközi jogi osztályának vezetője, aki egyébként később, a két ország közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele után Magyarország első izraeli nagykövete lett. A felek elhatározták, hogy a közeli jövőben, legkésőbb a találkozózt követő hat hónapon belül érdek-képviseleti irodákat nyitnak. Az irodák megnyitásáról szóló hivatalos dokumentumot, amely konzuli, gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és turisztikai területen meghatározta tevékenységi körüket is, Bernben, a svájci külügyminisztérium épületében írták alá 1987. szeptember 14-én. A ceremónián jelen volt Svájc elnöke, valamint a Bernbe akkreditált izraeli és magyar nagykövet is. Az irodák személyzete megkapta a diplomáciai védettséget, és minden ahhoz kapcsolódó jogosítványt. A dokumentum szerint az irodák vezetői megbízólevelüket a fogadó országnak mutatják majd be. Minden olyan kérdés kapcsán, amelyet a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése érdekében szükségesnek láttak felvetni, az irodák szabad bejárást kaptak a fogadó ország külügyminisztériumába.

Ugyanazon a napon, amikor Jesajahu Anug és Görög János aláírták a dokumentumot, Kovács László külügyminiszter-helyettes tájékoztatta az arab államok és a Palesztin Felszabadítási Szervezet Magyarországra akkreditált nagyköveteit – Irán nagykövétét pedig külön –, hasonlóan a Varsói Szerződés országainak magyarországi nagyköveteihez. Elmondta, hogy olyan megállapodást írtak alá, amelynek értelmében kölcsönösen érdek-képviseleti irodákat nyitnak egy-egy külföldi követség védnöksége alatt, saját érdekeik képviselete érdekében. Ko-

vács szerint az arab nagykövetek reakciója „barátságtalan” volt; az egyetlen kivételt az egyiptomi nagykövet jelentette, aki a hírek hallatán elégedettségét fejezte ki. Szíria, Líbia, Algéria és a Palesztin Felszabadítási Szervezet nagykövetei ellenséges hangnemben reagáltak. Az iraki nagykövet szerint ez a lépés negatív hatást gyakorol majd országára és Magyarországra kapcsolatára, míg Irán nagykövete szerint „Izrael rákos tumor a világ testén, melyet ki kell vágni”.

Az a tény, hogy az arab országok és a Palesztin Felszabadítási Szervezet nagyköveteit meghívták, hogy a kérdés megvitatására találkozzanak Magyarország külügyminiszterével, egyértelműen mutatja Magyarországnak Irán és az arab államok iránt meglévő érzékenységét és aggodalmát, hogy a kétoldalú kapcsolatoknak árt a lépés. A magyarok hasonló, ha nem épp ugyanilyen érzékenységről tettek tanúbizonyságot a szovjet blokk felé is, amikor a hatnapos háborút követően úgy döntöttek, hogy megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel.

Izrael budapesti érdek-képviselői irodájának vezetőjévé Slomo Meromot nevezték ki, aki a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele után Izrael első, Magyarországra akkreditált nagykövete lett. Magyarország izraeli érdek-képviselői irodájának vezetője Gyenis Jenő lett.

A döntés, hogy kölcsönösen érdek-képviselői irodákat nyitnak, de nem veszik fel újra a diplomáciai kapcsolatokat, mindkét oldal számára egyfajta kompromisszumot jelentett. Magyarország érvelhetett azzal az arab országoknak, hogy a megállapodás nem jelenti a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét. Ugyanez vonatkozik a szovjet blokkon belüli egyetértésre arról, hogy „nem lehet újra felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel mindaddig, amíg nincs változás az Izrael és a palesztinok közötti

békefolyamatban”. Izrael nem szabta a viszony kialakításának feltételül a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét. A budapesti érdek-képviselői iroda megnyitását egyértelműen pozitív lépésnek tekintette (hasonlóan a varsói érdek-képviselői irodához) a kapcsolatok élénkítéséhez vezető úton. Minden bizonnyal fontos szerepük volt a két országgal való diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének előkészítésében is. Ez a kompromisszum mindkét ország számára elfogadható volt, és egyaránt szolgálta Magyarország érdekeit Izraelben és a Nyugaton, és Izrael érdekeit Kelet-Európában és a nemzetközi küzdőtéren.

Harmadik szakasz: a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele

Két év telt el a berni dokumentum Izrael és Magyarország képviselői által történt, valamint a két ország külügyminiszterei által a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló jegyzőkönyv budapesti aláírása között. Ebben az időszakban a kapcsolatok – a diplomáciait is beleértve – minden területre kiterjedtek. Izraeli miniszterek látogattak Magyarországra, és magyar miniszterek utaztak Izraelbe. Kovács László külügyminiszter-helyettes 1989 áprilisában hivatalos látogatást tett Izraelben, ahol tárgyalt az izraeli külügyminisztérium képviselőivel. Kovács beszélt a magyar vezetés és a kormány politikai nézeteiben beállott forradalmi változásokról. Elmondta, Magyarország a kommunista vezetés helyett független, demokratikus kormányt hoz létre, és hangsúlyozta országa szándékát az európai szervezetekbe történő lehető leggyorsabb integrációra, beleértve a Közös Piacot is, anélkül azonban, hogy a Varsói Szerződés tagországaihoz fűződő kapcsolatokat meggyengítenék. Elégedetten vette tudo-

másul a kétoldalú kapcsolatok fejlődésének folyamatát, ám nem titkolta csalódottságát a pénzügyi, kereskedelmi és ipari minisztériumok be nem tartott ígéretei miatt. Ehhez kapcsolódóan javasolta, hogy írjanak alá egyezményt Izraellel a befektetések biztonságáról, a kettős adóztatás megakadályozásáról és az importvámok csökkentéséről. Jesajahu Anug helyettes államtitkár és Benjamin Netanjahu külügyminiszter-helyettes közölte, hogy ezeket a dokumentumokat – teljességükben tárgyalva őket – a két oldal által delegált szakértői csoportok tudják előkészíteni, aláírásuk pedig a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételehez kapcsolódhat. Ebből a magyar külügyminisztérium azt a következtetést vonta le, hogy ezeket az egyezményeket a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele után lehet csak aláírni – és így is történt.

Mose Arensz külügyminisztert magyar kollégája, Horn Gyula Budapestre hívta, hogy aláírják a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló jegyzőkönyvet. Az aláírási ceremóniát a sajtó jelenlétében 1989. szeptember 18-án tartották Budapesten, a magyar külügyminisztériumban. Beszédekben a múlt összefoglalása mellett kifejezték reményüket a kétoldalú kapcsolatok jövőbeli fejlesztésére, és szándékukat a közel-keleti békefolyamathoz való hozzájárulásra. Következzen az elhangzottak rövid összefoglalása!

Horn Gyula: „Huszonkét évvel azután, hogy megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok Magyarország és Izrael között, a kapcsolatok újrafelvétele kifejezi a magyar nép szándékát, a nemzetközi kapcsolatok új politikai realitásait és a múltbéli hibák kijavítását is. Jók a kapcsolatok a két ország és a két nép között. Ez a lépés mutatja az egymás iránt érzett kölcsönös rokonszenvet. Meggyőződésem, hogy a kétoldalú

kapcsolatokban az érdek-képviselői irodák megnyitása óta lezajlott fejlődés ezt igen jól igazolja. A diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele tovább erősítjük ezeket a kötődéseket. Lehetséges, hogy vannak és a jövőben is lesznek különbségek a politikai attitűdökben, de a nézetkülönbségeket nem konfrontációval, hanem a párbeszéd lehetőségeinek keresése útján kell kezelni. Meggyőződésem, hogy kapcsolataink újrafelvétele a Közel-Kelet problémáinak szempontjából is kedvező.

A jegyzőkönyv, amit a Magyarország és Izrael közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről aláírtunk, nem irányul a világ egyetlen országának érdekei ellen sem. A magyarok fenn kívánják tartani jó kapcsolataikat a világ minden országával, és érdekeltek a kapcsolatok további erősítésében. Reméljük, hogy Izraelnek lesz alkalma békét teremteni, és mindent megtevésszünk, hogy ehhez hozzájárulhassunk.”

Mose Arensz: „A ma aláírt egyezmény történelmi jelentőségű dokumentum, és azt hiszem, a pillanatot az Izrael, a zsidó nemzet és Magyarország közti kapcsolatok történeti perspektívájából kell szemlélni. A viszonyunkban voltak szomorú fejezetek is: a magyarországi nagy zsidó közösséget szinte teljesen megsemmisítették a második világháború utolsó hónapjaiban. E közösség túlélőinek legnagyobb része ma Izraelben él. Ma megerősítjük a népeink és országaink közti baráti viszony alapjait. Nincs kétségem afelől, hogy a magyar kormány döntése a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről bátorságot igényelt. Mi Izraelben ezt ama bátorság részének tekintjük, amely jellemzi a magyar vezetést, ha problémákkal kerül szembe. Néhány ország úgy gondolja, hogy a diplomáciai kapcsolatoknak feltétele kell, hogy legyen az ideológiai egyetértés. Egyikünk sem hisz ebben, és

úgy gondoljuk, hogy a diplomáciai kapcsolatok mindkét ország javát szolgálják.

Nagyra értékeljük érdeklődésüket a közel-keleti békefolyamat iránt. Ezen a téren is úgy gondoljuk, hogy az izraeli–magyar diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló jegyzőkönyv hozzájárulhat ehhez. Reméljük, hogy a ma aláírt egyezmény lehetővé teszi a mindkettőnk számára előnyös információcserét. Az elmúlt években világossá vált: az országok közti együttműködés – és különösen a gazdasági együttműködés – olyan óriási előnyökkel járhat, melyeket korábban el sem lehetett képzelni. Ez nyilvánvaló az Európai Közösség országaiban lezajlott fejlődés alapján is. Az elszigeteltségben élő országok magukat büntetik. Számos olyan dolog van, amelyet együtt meglehetünk a két nemzet boldogulása érdekében. Ez tekinthető a kezdetnek.”

Egy újságíró kérdésére, aki az iránt érdeklődött, hogy a hatnapos háború alatt a diplomáciai kapcsolatok megszakításában szerepet játszott-e az a nemzeti önazonosság-keresés, amely a kommunista blokk kelet-európai országaira talán jellemző volt, Horn kijelentette: „Néhány évvel ezelőtt, amikor megkezdtük az izraeli kapcsolatok normalizálásának megvitatását, alaposan áttanulmányoztuk az 1967-es dokumentumokat, és azt, hogy mi okozta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Azt kell mondanom, hogy nem kizárólag ideológiai okok játszottak ebben szerepet, hanem az is, hogy nem voltunk megfelelően tájékozottak a háború részleteit és lefolyását illetően.”

Epilógus

Véget ért a történelemnek az a fejezete, amelyet a Magyarország és Izrael közötti kapcsolatok befagyasztása jellemzett.

Nem sokkal a kapcsolatok újrafelvétele után számos együttműködési egyezményt írtak alá a két ország között, ahogy azt Kovács László külügyminiszter-helyettes javasolta. Később, a kilencvenes évek elején további megállapodásokat is kötöttek. Ezek az egyezmények kiszélesítették és elmélyítették a kétoldalú kapcsolatokat számos területen. A hivatalos kapcsolatok is megerősödtek. A két ország között elnöki látogatásokra is sor került, mint ahogy miniszterelnöki, miniszteri és egyéb utakra is. Az ENSZ-ben Magyarország sokkal kiegyensúlyozottabb álláspontot kezdett elfoglalni az izraeli–palesztin konfliktussal kapcsolatban, és támogatta a mindkét oldal számára elfogadható megoldás elvét.

A kilencvenes évek elején a magyarországi zsidó közösség – a Szovjetunió után a legnagyobb létszámú Kelet-Európában – mintegy 80 000 főt tett ki. Intézményeik vallási, társadalmi és nemzeti tevékenysége jelentősen megélnékült a demokrácia kiépítését követően. Azonban Magyarország demokratizálódása és liberalizálása szélsőséges nacionalista csoportok számára is lehetővé tette, hogy a szólásszabadságot kihasználva antiszemitizmusra uszítsanak, főképp az 1990. áprilisi választások idején. Az elnök és a miniszterelnök egyaránt elítélték az antiszemita megnyilvánulásokat, és felléptek a bujtogatók ellen. Az antiszemitizmust elítélők között volt a katolikus és a protestáns egyház is. Egy 1991 májusában publikált felmérés szerint az antiszemitizmus Magyarországon jóval kevésbé volt virulens, mint a többi kelet-európai országban.

Magyarország volt a kommunista tömb első országa, amely megújította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Az országnak a Szovjetuniótól való függés csökke-

nését követő demokratizálódása, valamint a Nyugattal és Izraellel meglévő kapcsolatai élénkítésének szándéka mellett, melyek a politikai és gazdasági érdekek érvényesítését szolgálták, a magyarországi nagy zsidó közösség és a magyar származású

izraeliek közti kölcsönös rokonszenv is fontos szerepet játszott ennek elérésében. Magyarország ezt a rokonszenvet úgy tekintette, mint eszközt a hídépítésre a szabad világ felé.

(Rácz András fordítása)

Irodalom

Giladi, David: The Russians Pressured and the Hungarians Severed Ties. *Ma'ariv*, September 22, 1989.

Marton, Yehuda: The Jews of Hungary. In Tzur, Ya'akov (ed): *The Diaspora: East Europe*. Jerusalem, 1976.

Ben-Asher, A. A.: *Foreign Relations 1948–1953*. Tel-Aviv, 1956.
Ha'encyclopedia Ha'ivrit.

Bokor, Peter: *A Historical Sketch: Five Decades of Diplomatic Relations between Hungary and the State of Israel*. Budapest, 1995–1997. (Grósz Károly és Kovács László visszaemlékezéseivel.)

Interjú Grósz Károllyal. *Népszabadság*, 1987. február 11.

Az Izraeli Állami Levéltár magyar vonatkozású anyagai (Hungarian file 103.1), köztük Josef Govrin, Rafael Gvir, Slomo Merom, Tova Herzl és Johanan Bein visszaemlékezéseivel, korabeli jelentéseivel.

A pontos hivatkozások a cikk eredeti változatában érhetők el.